

Mateja Pezdirc Bartol

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6-31-93.09"20":316.356.2:173

Podobe družin v sodobnem slovenskem mladinskem romanu

V okviru jutranjega tečaja bomo predstavili pet reprezentativnih sodobnih slovenskih mladinskih romanov, za katere je značilna problemska tematika oziroma tako imenovane tabu teme. Vseh pet besedil opisuje mladostnike v zanje nerešljivi stiski, ki pogosto izvira prav iz neustreznih družinskih razmer in odnosov. Odnos med mladostnikom in njegovo družino bomo opazovali v besedilih: *Lažniva Suzi* Dese Muck, *Poletje na okenski polici* Irene Velikonja, *Baraba* Janje Vidmar, *Ledene magnolije* Marjane Moškrič in *Gimnazijec* Igorja Karlovška.

On the morning course we shall present five representative contemporary Slovene novels for young people, which are characterised by social problems or taboo themes. All five texts present adolescents facing irresolvable situations, often stemming from inappropriate family relations. The relationship between adolescents and their family shall be examined in the following works: *Lažniva Suzi* by Dese Muck, *Poletje na okenski polici* by Irena Velikonja, *Baraba* by Janja Vidmar, *Ledene magnolije* by Marjana Moškrič and *Gimnazijec* by Igor Karlovšek.

Slovenska mladinska proza: teoretična izhodišča

Slovenska mladinska proza je znotraj mladinske književnosti najbolj raznolika in razvejana zvrst mladinske književnosti, ki jo teoretiki (Kobe 1987: 165; Saksida 2001: 526–27) najpogosteje delijo glede na odnos do resničnosti: prvo skupino predstavlja iracionalna, neresničnostna proza, ki je postavljena v domišljijiski, čudežni svet, v katerem se odvijajo dogodki, osebe, predmeti, ki ne obstajajo znotraj našega izkustvenega sveta (najpogostejša vrsta je pravljica), drugo skupino pa predstavlja resničnostna oziroma realistična proza, kamor uvrščamo tista dela, pri katerih se besedilna resničnost giblje v okvirih izkustveno preverljivega sveta, pri čemer si avtorji prizadevajo, da bi čim bolj avtentično oblikovali vsakdanjo problematiko otrok in mladostnikov v njihovem realnem okolju.

Realistično mladinsko prozo deli Marjana Kobe v tri modele glede na starost glavne literarne osebe, in sicer je to lahko otrok v starostnem obdobju do osmega oziroma devetega leta starosti, mladostnik med desetim in štirinajstim letom, tretji model pa predstavljajo besedila, v katerih je glavna oseba mladostnik med petnajstim in osemnajstim letom; prav zadnji model je tisti, v katerega uvrščamo tudi besedila, ki jih bomo analizirali v nadaljevanju, za katerega je po M. Kobe značilno, da so to že obsežnejša, včasih kar romaneskno zasnovana besedila, v katerih prevladuje prvoosebna pripoved, značilen je pogovorni jezik in mladostniški sleng, tematizirana pa je predvsem mladostnikova stiska s samim sabo in trenja s svetom odraslih (1987: 165–179).

Dragica Haramija mladinsko realistično prozo deli glede na vrstne in žanrske oznake na kratko realistično prozo, na realistično pripoved in na realistični mladinski roman, pri čemer nas bo v nadaljevanju zanimal zlasti zadnji, še posebej njegov podtip socialno-psihološki roman (2003: 171–180; 2010: 85–91), ki odpira mladinsko književnost različnim problemskim, predvsem tabuiziranim temam. Kot piše Darja Lavrenčič Vrabc, veljajo 60. leta v mnogih evropskih državah,

zlasti v Skandinaviji in Ameriki, postopoma pa tudi drugje, za čas prelamljanja tabujev mladinske književnosti. Literarna dela so začela prikazovati drugačno, ne več idealizirano otroštvo, starši pa niso več prikazani kot nezmotljive avtoritete, temveč nemočni in s številnimi napakami. V mladinskih delih se je začelo odkrito pisati o problemih odraščanja, detabuizacija pa se je najprej pokazala na področju spolnosti (najstniška nosečnost, abortus, kontracepcija, homoseksualnost ...) in nato ob razpadu tradicionalne družine (ločitev staršev, matere samohranilke, starši alkoholiki ...). V 90. letih v mladinsko književnost prihajajo nove teme, kot so AIDS, spolna zloraba, iskanje spolne identitete, posilstvo, smrt, brezdomstvo, narkomanija, rasizem ... (Lavrenčič Vrabec 2001: 43–44). V slovenskem prostoru nastaneta v 60. oziroma 70. letih dva romana o najstniški nosečnosti, in sicer *Gimnazijka* (1967) Antona Ingoliča in *V sedemnajstem* (1972) Iva Zorman. *Lažniva Suzi* (1997) Dese Muck pa načenja vrsto vprašanj, ki so se v slovenski mladinski književnosti ob koncu drugega tisočletja komaj začela pojavljati, za tem delom pa je nastala množica socialno-psiholoških romanov, s katerimi doseže mladinska literatura detabuizacijo (Haramija 2009: 106).

Odnos med mladostnikom in družino v mladinskem romanu

V skladu z letošnjo temo seminarja bomo opazovali odnos med mladostnikom in družino v petih reprezentativnih mladinskih romanih, od katerih so bili štiri nagrajeni z nagrado večernica za najboljše mladinsko delo posameznega leta. Besedila odstirajo različne tabu teme, vezane na družinsko življenje, od socialne bede, različnih vzgojnih principov, družinskega nasilja in spolne zlorabe, ter tako nudijo vpogled v temnejše plati mladostnikovega odraščanja.

Lažniva Suzi (1997) Dese Muck je pripoved o najstnici, ki se ob koncu osnovne šole preseli v novo okolje. Iz želje po sprejetosti in pozornosti novim sošolkam opisuje svoje bogate starše, vilo in fanta, v resnici pa Suzi živi v zelo skromnih razmerah, v stanovanju brez kopalnice, njena mama je kuharica, oče pa soboslikar, ki se vdaja pijači in gledanju televizije.

Boleče se je zavedala svoje mame poleg sebe: debela, v pošvedranih škornjih, v starem oguljenem sivem zimskem plašču s sprijetim umetnim krznom na ovratniku je premetavala smrečice in se prepirala s trgovcem. Oče se je pijano majal poleg mame, pol manjši od nje, izžet in z rdečimi zgaranimi rokami, ki se jih je gotovo videlo celo z gradu, ki je vstajal iz megle nad njimi. (Muck 1997: 20.)

Vse njeno olepšano življenje je tako le plod domišljije, saj bi tudi Suzi rada živela tako kot nekatere njene sošolke, v popolni družini, kjer družinski člani kramljajo ob pitju čaja iz porcelanastih skodelic. Ker se Suzi svoje realnosti sramuje, beži v laži, vendar sčasoma prav laži postanejo njena največja teža, saj resnica pride na dan in Suzi doživi sramoto ter izločenost iz šolske družbe. Na končnem izletu v Kranjski Gori po naključju doživi svojo prvo spolno izkušnjo, v nadaljevanju pa tudi strah, da je noseča. Ko začne Suzi obiskovati gimnazijo, je videti, kot da bo njenih težav konec, saj najde veliko strast v obiskovanju dramskega krožka, zagleda pa se tudi v mladega režiserja Matjaža. Vendar pride njena preteklost na dan, soočiti se mora tudi z očetovo boleznijo in smrtjo, v svoji izgubljenosti seže po tabletah in skuša narediti samomor, vendar jo rešijo in sledi zdravljenje v psihiatrični kliniki. Suzi na svoji poti odraščanja naleti na številne ljudi, ki jo imajo radi in razumejo njene neustrezne družinske razmere ter ji želijo pomagati: takšna je prijateljica Hedvika, učiteljica Pirnatova, psihiater, fant Matjaž, pa tudi z mamo se sčasoma zblížata in si zaupata. Humorno napisana pripoved

tudi resnejše teme premaga z mladostniškim vitalizmom in energijo ter zlasti z avtoričino držo, ki je vedno na strani Suzi, kljub njenim mladostnim napakam je ne obsoja in ne moralizira.

Poletje na okenski polici (2006) Irene Velikonja je pripoved, postavljena v počitniški čas in obsega devet počitniških tednov, kar nakazuje že razdelitev poglavij. V središču je odraščajoča najstnica, ki skozi prvoosebno pripoved (zanimivo dejstvo je, da nikoli ne izvemo, kako je glavni osebi ime) odstira svoja ljubezenska doživljanja in družinske odnose. V času počitnic sprva veliko časa preživi na okenski polici, ki ji pomeni zatočišče, od koder lahko iz varne razdalje opazuje življenje okoli sebe in nestrpnost pričakuje, kdaj bo zagledala Gregorja, fanta, ki vsako leto pride na počitnice in za katerega je prepričana, da sta si usojena.

Na prvi pogled gre za neproblematično najstnico, saj je z odliko končala prvi letnik gimnazije, je skrbna, odgovorna, le malce zaprta vase in sramežljiva. Mama je ločena, pripovedovalka pa vikende preživlja pri očetu, njegovi mladi ženi Maši in dojenčici Eli. Vzgoja njenih staršev je precej različna, oče je sproščen in spontan, mama pa jo ima za svoj življenjski projekt in jo ves čas želi obvarovati pred pastmi življenja ter jo s svojo vzgojo duši. Pripovedovalka doživi hud udarec, ko med očetovimi fotografijami zagleda mladostno sliko mame, ki v marsičem odstopa od njenih vzgojnih principov, zato se čuti izigrana, mama pa vidi kot dvolično osebo, ki ji prepoveduje, kar je sama počela v mladosti. Mama ji pojasni, da je sama zanosila v tretjem letniku in da ni želela, da se hčeri zgodi isto, saj ji želi le najboljše.

Marsikaj v zvezi z maminim življenjem mi je ostalo popolnoma nejasno. Vendar sem imela občutek, da je bila vsaj malo iskrena in da neprijetnosti ni zavijala v celofan, kot je to počela po navadi. Ampak menila sem, kar malce hudobno, da se bo morala mami še zelo potruditi, če bo hotela razčistiti med nama. Niti malo ji nisem želela zadeve olajšati. Pravzaprav sem bila prepričana, da sem jaz uboga žrtev, nad katero se vsi izživljajo. Morda sem v svojem gnevu malo pretiravala, ampak res sem mislila, da bi bil čas, da mi vsi skupaj počasi pustijo malo odrasti. (Velikonja 2006: 123.)

Skozi poletni čas in številne dogodivščine ugotovi, da si je Gregorjevo podobo preveč idealizirala in postopno začne preživljati čas z Anžetom, mama ob novem prijatelju doživi preobrazbo in postaja bolj odprta, njuni pogovori pa odkriti in razumevajoči.

Ledene magnolije (2002) Marjane Moškrič so po strukturi ambicioznejše zasnovano mladinsko delo, saj je pripoved retrospektivno zasnovana in podana fragmentarno. Roman na subtilen in iskren način skozi perspektivo prvoosebne pripovedovalke prikaže občutljivo temo družinskega spolnega nasilja. Lucija je rahločutna, neproblematična najstnica, ki kot otrok doživi ločitev mame od propadlega in zapitega očeta ter njeno ponovno poroko s šarmantnim in bogatim lepotcem iz mesta. Očima ji zavidajo vse prijateljice, saj je prijazen in jo razvaja z dragimi darili in oblekami. Vendar pa Lucija vseskozi ve, da nekaj ni v redu, da jo očim nadzira, se vtika v njeno življenje, se je dotika, preži nanjo in jo nekega dne tudi posili.

Stari se je spet in spet spravljal name in v glavi sem skovala na tisoče načrtov, kako se mu bom uprla. Kako ga bom ... Kaj vse mu bom ... Nikoli nisem storila nič. Me je ohromil. Bilo je znova in znova, vedno kot prvič. In potem otrpel, zavozlan jezik. Sem iskala mamine oči. Jo s pogledom prosila, rotila. Moraš vedeti. Moraš pomagati. Ti si moja mama. Ti veš. Meni je tako slabo. Tako hudo. Meni ni dobro. (Moškrič 2002: 57.)

Za Lucijo se pričinja pekel, o katerem ne upa nikomur govoriti – zaradi strahu pred očimom in zaradi lastnega gnusa in sramu. Lucijine prijateljice opazijo spremembo, vendar jih Lucija ne spusti blizu, prav tako zavrača vse poskuse zблиžanja s strani prijatelja Nika. Mama si njeno spremenjeno vedenje razlaga zgolj kot pubertetniške muhe, saj zaradi čustvene zasvojenosti verjame možu in noče videti hčerine stiske, dokler Lucija ne doživi psihičnega zloma. Premestijo jo v drug kraj, v internat, kjer košček za koščkom sestavlja dogodke za nazaj in se počasi spet odpira prijateljem in svetu okoli sebe.

Baraba (2001) Janje Vidmar je mladinski roman, v katerem 16-letni Matej Filipič z vzdevkom Tizi pripoveduje o svoji družini in odraščanju, ki ga zaznamuje družinsko nasilje. Materin novi mož namreč družino ustrahuje, pogosti so prepiri, vpitje, treskanje z vrati in potem tudi udarci. Fizičnemu in psihičnemu izživljanju sta izpostavljena tako mati kot Matej, nekoliko bolje jo odnese le njegova 12-letna polsestra Rebeka.

Navsezadnje se je vame naselilo kruto spoznanje, da me tepe iz navade, kar tako, za hec, ker sme, ker mu tega nihče ne prepreči, ker sva z matko njegova boksarska vreča, ker ne bo nikoli odnehal, nikoli. (Vidmar 2001: 38–39.)

Dom tako Mateju ne pomeni varnosti in sprejetosti, temveč nenehen strah in skrb za preživetje, kar se sčasoma odraža tudi v njegovem delikventnem vedenju: Matej šprica šolo, popiva, vlamlja v kleti, krade, sreča pa se tudi z medvrstniškim izsiljevanjem in nasiljem ulice ter v nekem trenutku postane tudi sam nasilen. Posledice občuti tudi mama, ki se ne zmore soočiti s fizično močnejšim možem in svoje težave utaplja v alkoholu. Vendar pa je Matej v resnici nežen in razmišljuje o fant, ki čuti potrebo po bližini, ljubezni, sprejetosti, kar se sprva kaže v odnosu do matere, ki jo ima resnično rad, med njima zavladava posebna vez, saj skušata drug drugega zaščititi, kasneje pa v odnosu do dekleta Bise, ob kateri občuti neko novo notranjo moč. Prelomni trenutek pomeni hud prepir na vratih stanovanja, ko mama možu jasno pove, da se bo ločila, nato pa med prerivanjem pade po stopnicah in mora v bolnišnico, saj se nato začne zrelostni izpit za vse osebe: mama ima končno čas za razmislek, Bisa očima prijavi socialni službi, Matej pa bo odšel k teti v drug kraj in novo šolo. Roman se tako konča z nakazano misijo, da vsi odrastejo, se zavejo svojih napak in da je še možnost za pravo pot.

Gimnazijec (2004) Igorja Karlovska je prvoosebna pripoved občutljivega, razmišljujočega in nadpovprečno inteligentnega fanta Petra Janežiča, ki je po krivem obsojen zaradi smrti najboljšega prijatelja Tadeja. Peter zaradi šoka ne more govoriti, je prestrašen, izgubljen, vendar ne najde opore niti v družini (ločena mama ne ve, kaj bi sama s sabo, oče pa si je ustvaril novo družino in sina noče niti videti) niti v sodnem sistemu, saj ta deluje rutinsko in se ne trudi poiskati resnice. Petra tako pošljejo v prevzgojni dom Radeče, kjer se sreča s fizičnim nasiljem, izsiljevanjem in šikaniranjem starejših fantov, pazniki in vzgojitelji pa razmeram niso kos. Še naprej se mu dogajajo krivične obtožbe, tako da v luči zavoda postaja že nepoboljšljivi kriminallec. Peter ne razume, zakaj se mu vse to dogaja, vendar ve, da mora vzdržati. Počuti se izdanega in zavrženega tako s strani inštitucij kot družine, še posebej, ko se mama preseli v Nemčijo k svojemu novemu moškemu.

Vseh mojih sedemnajst let se je razgubilo z vetrom, ki je potegnil med zidovi, razgaljen kakor otrok v odvitih plenicah sem hlepel po stiku z njo.

Zdaj je ne bo domov ... Saj nima več doma. Božič bo in novo leto, šla bo v Ukrajino, pozabila bo name. Pozabila.

Ne grem več v Radeče. Ne morem, ne morem.

Ne morem.

Prazen sem, samo lupina, tanek balon, ki brez kože drgeta v ledenem vetru. (Karlovshek 2004: 305.)

Izhod iz nasilnega vsakdana mu predstavlja obiskovanje šole in reševanje matematičnih nalog, postopoma se v njem prebujajo tudi nežna čustva do sošolke Polone, ki pa jih nova obtožba in njeni straši kmalu končajo. Razumevanje najde tudi pri zdravnici Metki, ki mu ob novih dokazih pomaga vložiti pritožbo, na podlagi katere je na koncu oproščen. Roman je tako prikaz psihe fanta, ki mora prehitro odrasti, se boriti do konca, vendar preživi in pred njim je novo življenje.

Družinsko življenje danes in njegova upodobitev v mladinski književnosti

Alenka Švab v knjigi *Družina: od modernosti k postmodernosti* ugotavlja, da družinsko življenje danes bolj kot karkoli zaznamuje raznolikost, kompleksnost in spremenljivost, pri čemer pa to ni posledica naključja ali prehodnosti, temveč so družinske spremembe postmoderna specifična. »Če naj družina še naprej opravlja svoje temeljne funkcije, se mora tudi spremeniti oziroma sprejeti načelo spreminjanja in pluraliziranja kot pogoj svojega obstoja. To je novost družinskega življenja v postmodernosti.« (2001: 178–179.) Avtorica v nadaljevanju piše, da je v preteklosti prevladoval en model družinskega življenja, in sicer nuklearna družina, danes pa je slika bolj pisana, družine sestavljajo neporočeni pari z otroki, reorganizirane družine, istospolne družine, enostarševske družine idr. Tudi v predstavljenih literarnih besedilih smo lahko opazovali raznolikost družin, vendar pa prevladuje opisovanje razpada tradicionalnih družin, pogoste so ločitve in prikaz reorganizacije družin ob vnovični poroki. Predvsem so prikazane disfunkcionalne družine, saj njihovi člani ne uspejo vzpostaviti ustreznih medsebojnih odnosov. Starši/družina/dom ne nudijo mladostniku opore, varnosti, ljubezni in sprejetosti, v nekaterih primerih postane prav dom mladostnikov največji pekel. V obravnavanih besedilih tako ne gre za prikaz srečnega in nekonfliktnega otroštva, temveč temnih strani življenja, odraščanje je prikazano problemsko, saj je v ospredju mladostnikova stiska, njegov čustveni svet in doživljanje. Posledice so neustrezno, neprilagojeno, delikventno vedenje, mladostnik želi biti slišan, želi opozoriti na svojo stisko, vendar si starši njegovo vedenje pogosto napačno razlagajo oziroma imajo toliko svojih nerešenih konfliktov, da mladostnikove težave prezrejo. Vendar pa vsa obravnavana dela ob koncu nakazujejo možnost rešitve, med starši in mladostnikom pride do streznitve in pomiritve, kar mladostniku šele omogoča normalno odraščanje, ali kot zaključni Matej v romanu *Baraba*: »Tokrat sem spoznal, stari, da sem na pravi poti!« (Vidmar 2001: 189.)

Viri

- KARLOVŠEK, Igor, 2004: *Gimnazijec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
MOŠKRIČ, Marjana, 2002: *Ledene magnolije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
MUCK, Desa, 1997: *Lažniva Suzi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
VELIKONJA, Irena, 2006: *Poletje na okenski polici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
VIDMAR, Janja, 2001: *Baraba*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- HARAMIJA, Dragica, 2003: Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana. Miran Hladnik (ur.): *Slovenski roman. Obdobja 21*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 171–180.
HARAMIJA, Dragica, 2009: *Sedem pisav: opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev*. Maribor: Mariborska knjižnica.
HARAMIJA, Dragica, 2010: Sodobni slovenski socialno-psihološki mladinski roman. Alojzija Župan Sosič (ur.): *Sodobna slovenska književnost (1980–2010). Obdobja 29*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 85–91.
KOBÉ, Marjana, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
LAVRENČIČ VRABEC, Darja, 2001: Bolečina odraščanja: droge, seks in ... *Otrok in knjiga* 52. 40–51.
SAKSIDA, Igor, 2001: Mladinska književnost. Jože Pogačnik idr.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 405–468.
ŠVAB, Alenka, 2001: *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.